

σύντομον καὶ μὲ ῥητορικὸν τρόπον. Αἱ ἐπιδράσεις ἐπὶ μεταγενεστέρους συγγραφεῖς εἶναι ὑποθετικάι, καὶ μόνον διὰ τὸν Φίλιωνα, Πλούταρχον, Ὀράτιον καὶ Σενέκαν. Αἱ ἰδέαι του ὡς κυνικαὶ δὲν ἀφίνουσι περιθώρια ἀνακαλύψεως ἰδίων ἰχνῶν. Καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ὕφους του μὲ τούς πρωτοτύπους συνδυασμοὺς εἶναι δυσδιάγνωστος. Τὰ ἔργα του ἀνεγινώσκοντο καὶ ἐμνημονεύοντο ὄχι διὰ τὰς τυχόν βαθεῖας ἐννοίας, ἀλλὰ διὰ τὰ εὐαπομνημόνευτα ἀποφθέγματα καὶ ἀνέκδοτα μὲ τὰς κτυπητὰς ἐκφράσεις καὶ τὰς παρομοιώσεις. Ἀπὸ τοῦ 200 μ. Χ. καὶ ἐξῆς δὲν φαίνεται νὰ γίνεταί γνωστὸς ἐξ ἀναγνώσεως τῶν ἔργων του, ἀλλὰ ἐκ τῶν Ἀνθολογιῶν καὶ συλλογῶν ἀποφθεγμάτων.

Εἰς τὸ ἐκτεταμένον τμήμα τῶν Σχολίων (σελ. 133—298) διευκρινίζει ὁ σ. γλωσσικῶς καὶ πραγματολογικῶς ὅλα τὰ στοιχεῖα τῶν κειμένων τῶν σελ. 101—132, ὅσα παρουσιάζουσι ἐνδιαφέρον διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας των. Τὸ ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι εἰς ἕκαστον λῆμμα ὁ σ. ἀνατρέχει κατὰ σύστημα εἰς πάσας τὰς ἀρχαίας πηγὰς, εἰς τοὺς νεωτέρους ἐρευνητὰς καὶ πολλὰκις καὶ εἰς κριτικὰ σημεῖωματα ἐπὶ τῶν δημοσιευμάτων τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν. Ἡ διερεύνησις εἶναι πράγματι ἐξαντλητικὴ καὶ πλήρης, χωρὶς νὰ μείνη ἄνευ ἐπισκοπῆσεως κάθε δυνατῆ ἐκδοχῆ. Ὁ σ. ἤμπορεῖ νὰ καυχῆθῃ ὅτι «ἀμάρτυρον οὐδὲν ἀείδει». Τὸ βιβλίον περιλαμβάνει εἰς τὰς σελ. XI—XII ἐκτεταμένην βιβλιογραφίαν μὲ κατάλογον τῶν συλλογῶν τῶν Ἀποσπασμάτων, ἄλλων ἀξιοσημειώτων σχετικῶν συλλογῶν καὶ κατάλογον βιβλίων καὶ ἄρθρων σχετικῶν πρὸς τὸν Βίωνα, εἰς τὰς σελ. 299—300 πίνακα ἀντιστοιχίας τῆς ἀριθμῆσεως τῶν Ἀποσπασμάτων τῆς συλλογῆς Mullach καὶ τῆς συλλογῆς Kindstrand, εἰς τὰς σελ. 301—305 πίνακας τῶν πηγῶν καὶ εἰς τὰς σελ. 306—310 πίνακα λέξεων ἀπαντωσῶν εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν καὶ τὰ Σχόλια. Σημειωτέον ὅτι ἐνῶ τὰ Ἀποσπ. τῆς συλλογῆς Mullach ἀνέρχονται εἰς 52, τῆς Συλλογῆς Kindstrand ἀνέρχονται εἰς 81. Ἀπέκτησα τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἰργάσθη μὲ ἐπιμέλειαν καὶ σύστημα νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τὰς μαρτυρίας καὶ τὰ Ἀποσπάσματα μαζὶ μὲ τὴν βιογραφίαν, νὰ τὰ διερευνήσῃ καὶ νὰ τὰ διαφωτίσῃ μὲ σύγκρισιν ὅλων τῶν ἀντιλήψεων, παλαιότερων καὶ νεωτέρων καὶ μὲ κρίσιν θεμελιωμένην καὶ ἀσφαλῆ νὰ μᾶς δώσῃ εὐτόχους ἐκδοχὰς καὶ ἐρμηνείας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δοθῇ σαφὴς ἡ εἰκὼν τοῦ Βίωνος ὡς ἀτόμου καὶ ὡς φιλοσόφου, τῆς δράσεως, τῶν ἔργων του καὶ τῆς ἐπιδράσεώς του εἰς τοὺς συγχρόνους του καὶ τοὺς νεωτέρους.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

R. D. DAWE, **Sophocles Tragoediae**. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Leipzig 1975. Tom. I: Ajax, Electra, Oedipus Rex.

Εἰς τὸ Cambridge τὸ 1923 ἐτελείωνε τὴν ἐκδοσιν τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους ὁ A. C. Pearson διὰ τὴν σειρὰν τῆς Ὁξφόρδης. Εἰς τὸ ἴδιον μέρος, ἡμισυν ἀκριβῶς αἰῶνα ὕστερα, ἐτελείωνε τὴν ἐκδοσιν τοῦ πρώτου τόμου τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους ὁ R. D. Dawe διὰ τὴν σειρὰν τῆς βιβλιοθήκης Teubner. Ἔτσι ἡ μοῖρα ἠθέλησε νὰ ἐνώσῃ δύο κλασσικὰς ἐκδόσεις μὲ τὸν ἴδιον τρόπον, ἀλλὰ ἀπὸ διαφορετικῶν Ἑλληνιστῆν.

Εἰς τὸν τόμον αὐτὸν ὁ Dawe ἐξέδωκε τὴν ὀνομαζομένην «Βυζαντινὴν» τριάδα

τοῦ Σοφοκλέους, δηλαδή τὸν Αἴαντα, τὴν Ἥλέκτραν καὶ τὸν Οἰδίποδα Τύραννον. Ἡ ἔκδοσις εἶναι βασισμένη εἰς τὰς γνωστὰς καὶ ἀξιολόγους ἐργασίας τοῦ Dawe ἐπάνω εἰς τὸ Σοφοκλείον κείμενον. Ὁ Dawe συνεβουλευθῆ ἐπίσης ὅσας μετὰ τὸ 1923 ἐργασίας ἐγράφησαν γύρω ἀπὸ τὸ κείμενον καὶ τὰ χειρόγραφα τοῦ Σοφοκλέους, ἰδιαίτερα δὲ τὴν πάντοτε χρήσιμον ἐργασίαν τοῦ ἰδίου *Studies in the Text of Sophocles*, Leiden 1973, τὴν ἐμπεριστατωμένην ἔρουναν τοῦ A. Turyn, *Studies in the Manuscript Tradition of the Tragedies of Sophocles*, Urbana 1952 καὶ τὴν ἀξιόλογον διατριβὴν τοῦ Γ. Χριστοδούλου, *The Ancient Scholia on Sophocles' Ajax*, Diss. Cambridge 1973¹.

Τὰ ἀποσπάσματα εἰς τοὺς παπύρους ἐμελετήθησαν μᾶλλον ἐπιπόλαια, ἀφοῦ χαρακτηρίζονται «ὀλίγιστα»: *fragmenta papyrorum, licet exigua sint, cum his codicibus contra reliquos consentiunt*. Ἡ δέουσα ὅμως ἐκμετάλλευσις τῶν παπυρικῶν ἀποσπασμάτων δὲν φαίνεται νὰ ἔχη γίνεῖ. Μιὰ πρόχειρος ὄλως ματιὰ εἰς τὸν κατάλογον² τοῦ Pack δεικνύει, ἂν ὄχι πλουσίαν, ἱκανοποιητικὴν τοῦλάχιστον ἐκπροσώπησιν τοῦ Σοφοκλέους εἰς τοὺς παπύρους. Ἔτσι διεσώθησαν, ἀναφορικὰ μὲ τὰς τραγωδίας πού μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ: ἀπὸ τὸν Αἴαντα οἱ στ. 51—61, 266—276, 291—307 (= *P. Oxy.* xvii 2093, 2ου—3ου αἰ. μ. X.), 694—705, 753—764 (= *P. Oxy.* xiii 1615, 4ου αἰ. μ. X.), ἀπὸ τὴν Ἥλέκτραν οἱ στ. 16—24 (= *P. Antin.* ii 72, 6ου—7ου αἰ. μ. X.), 363—364 (= *P. Vat. Gr.* 11, πρὸ τοῦ 215 μ. X.), 993—1007 (= *P. Oxy.* iv 693, 3ου αἰ. μ. X.), ἀπὸ τὸν Οἰδίποδα Τύραννον οἱ στ. 102—974 (μὲ χάσματα) (= *P. Oxy.* xviii 2180, 2ου αἰ. μ. X.), 179—200 (μὲ σχόλια) (*P. S. I.* xi 1192, 2ου αἰ. μ. X.), 375—385, 429—441 (= *P. Oxy.* i 22, 4ου—5ου αἰ. μ. X.), 688—697, 708—710, 731—740, 751—753, 775—784, 819—827, 1304—1310, 1351—1358 (= *P. Oxy.* xi 1369, 5ου—6ου αἰ. μ. X.). Τὰ παπυρικὰ αὐτὰ ἀποσπάσματα δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητα, καὶ ἀπορεῖ κανεὶς πῶς δὲν ὑπελογίσθησαν εἰς μιαν νέαν ἔκδοσιν τοῦ Σοφοκλέους, ἢ ὅποια φιλοδοξεῖ μάλιστα ν' ἀχρηστεύσῃ τὰς προηγουμένας. Ἡ περιφρονητικὴ αὐτὴ στάσις τοῦ Dawe πρὸς τοὺς παπύρους εἶναι ἀδικαιολόγητος, σήμερα μάλιστα πού γίνεται εὐρύτατα λόγος διὰ τὴν συμβολὴν τῶν παπύρων εἰς τὰ κείμενα τῶν κλασσικῶν συγγραφέων. Δὲν ἐδιδάχθη ἀπὸ αὐτὸν τὸν Pearson, πού τὸ 1923 ἤδη εἶχε χρησιμοποίησιν τοὺς μέχρι τότε γνωστούς παπύρους εἰς τὴν ἔκδοσίν του; Μάλιστα ὁ Pearson μὲ τὸν Jebb συμπεριέλαβον τὰ παπυρικὰ ἀποσπάσματα εἰς τοὺς τρεῖς τόμους *The Fragments of Sophocles*, Cambridge 1917 καὶ πρόσφατα ὁ Biehl εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ὁρέστου τοῦ Εὐριπίδου εἰς τὴν σειρὰν Teubner) κάμνει ἐκτενέστατα λόγον διὰ τὰ παπυρικὰ ἀποσπάσματα. Βέβαια ἐδῶ ἔχομεν τὴν εἰδικὴν περίπτωσιν: τὴν πλουσίαν ἐκπροσώπησιν τοῦ Εὐριπίδου εἰς τοὺς παπύρους. Ἐξ ἄλλου ὅμως ἡμπορεῖ νὰ ἰδῆ κατεῖς τὴν οὐσιαστικὴν συμβολὴν τῶν παπύρων εἰς τὰς τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους, ἂν λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἐργασίαν τοῦ R. Carden, *The Papyrus Fragments of Sophocles*, Walter de Gruyter, Berlin—New York 1974, ὅπου ἐπανεκδίδονται ὅσοι πάπυροι μᾶς ἔχουν δώσει ἀποσπάσματα ἀπὸ τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους πού δὲν διεσώθησαν ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν. Τὸ βιβλίον αὐτὸ καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ Dawe δουλεῦτηκαν, φαίνεται, παράλληλα καὶ ἀνεξάρτητα, ἀλλιώως δὲν ἐξηγεῖται ἡ σιωπὴ τοῦ ἑνὸς διὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἄλλου.

1. Τώρα εἰς ἑλληνικὴν μετάφρασιν ἀπὸ τὸν ἴδιον μὲ τὸν τίτλον *Τὰ ἀρχαῖα σχόλια εἰς τὸν Αἴαντα τοῦ Σοφοκλέους*, Ἀθήναι 1977.

2. R. A. Fack, *The Greek and Latin Literary Texts from Greco-Roman Egypt*, Ann Arbor 1965, 2α ἔκδοσις.

Ἡ ἀποψις τοῦ Dawe νὰ χρησιμοποιήσῃ γράμματα, μὲ τὰ ὅποια συμβολίζονται οἱ κώδικες, διαφορετικὰ ἐνίοτε ἀπ' αὐτὰ παύ ἐχρησιμοποίησε εἰς τὴν ἐκδοσὶν τοῦ ὁ Pearson ἐπιφέρει σύγχυσιν, ἀφοῦ μάλιστα μὲ τὸ ἴδιον γράμμα παριστάνεται ἄλλος κώδιξ ἐκεῖ. Δὲν βλέπω καμμίαν ὠφέλειαν εἰς τὴν μεταβολὴν αὐτὴν, πού ἔτσι κάμνει τὰς δύο ἐκδόσεις ζένας μεταξὺ των.

Εἰς τὴν ἐκδοσὶν Dawe λείπει τὸ «Σοφοκλέους γένος καὶ βίος» καθὼς ἐπίσης αἱ «ὑποθέσεις» εἰς τὰς τραγωδίας. Ὑπάρχει βέβαια ἔτσι αὐστηρὰ προσήλωσις εἰς τὸ κείμενον τοῦ Σοφοκλέους, ἀλλὰ χαλαροῦται ἡ συνήθεια πού ἔχει ἐπικρατήσῃ εἰς τὰς ἐκδόσεις τῶν τραγικῶν ἀκόμη καὶ εἰς τὰς στερεοτύπους ἐκδόσεις τῆς βιβλιοθήκης Teubner (βλ. τὴν πρόσφατον ἐκδοσὶν τοῦ Ὁρέστου ἀπὸ τὸν W. Biehl).

Πρέπει νὰ σημειωθῇ πὼς ὁ Dawe περιορίζει κατὰ πολὺ τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα συγκριτικὰ μ' αὐτὸ τοῦ Pearson, καὶ παραλείπει ν' ἀναφέρῃ διορθώσεις παλαιότερων φιλολόγων, ἀπ' τὰς ὁποίας πολλὰς θὰ εὕρη κανεὶς ἀξιολόγους.

Ἡ δομικὴ τακτοποίησις τῶν χορικῶν παίρνει ἐνίοτε διάφορον μορφήν, ἀφοῦ ὁ Dawe ἀποφεύγει τὸν χωρισμὸν τῶν λέξεων εἰς μερικὰς περιπτώσεις, καὶ ἄλλοῦ συμπτύσσει δύο στίχους εἰς ἓνα. Αὐτό, κοντὰ εἰς τὰ ἄλλα, ἔχει καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διαφορετικῆς ἀριθμήσεως τῶν στίχων. Ἀλλὰ συμπτύσσει δύο στίχους εἰς ἓνα καὶ ἀναλύων ἄλλοῦ ἓνα στίχον εἰς δύο ἐπιτυγχάνει νὰ διατηρῇ τὸν ἴδιον ἀριθμὸν στίχων συνολικὰ μὲ τὴν ἐκδοσὶν τοῦ Pearson. Εἰς μερικὰς περιπτώσεις ὁ Dawe παρουσιάζει μετρικὸν σχῆμα πού ἐγκρίνεται ἀπὸ τοὺς εἰδικούς εἰς τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν. Αὐτὸ συμβαίνει π. χ. εἰς τοὺς στ. 486—487, 502—503 τῆς Ἡλέκτρας καὶ ἄλλοῦ. Τὸν ἴδιον χωρισμὸν παρουσιάζει καὶ ὁ Stinton εἰς τὴν περισπούδαστον ἐργασίαν του ἐπάνω εἰς τὰ μέτρα τῶν λυρικῶν στίχων τῆς τραγωδίας (σελ. 41)¹. Βέβαια εἰς τὸ θέμα τοῦ μέτρου τῶν χορικῶν δὲν ἔχει εἰπωθῆ ἀκόμη ἡ τελευταία λέξις οὔτε ἀπὸ τὸν Stinton οὔτε ἀπὸ τὴν Dale², διότι τὰ χορικά ἦσαν χορωδιακὰ κομμάτια, ὅπου μεγάλον ρόλον ἔπαιζε ἡ μουσικὴ καὶ ἡ μουσικὴ δὲν συμβαδίζει πάντοτε δὲ τὸ ποιητικὸν μέτρον ἢ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς φράσεως.

Εἰς τὴν ἐκδοσὶν τοῦ Dawe παρατηρεῖται ἀμέσως μιὰ τάσις πρὸς ἰσχυρότερα σημεῖα στίξεως ἀπ' αὐτὰ πού χρησιμοποιεῖ ὁ Pearson καὶ ἀκόμη ἡ χρῆσις τοῦ κόμματος γίνεται ἀπὸ τὸν Dawe πιὸ συχνά. Ἐπίσης ὁ Dawe χρησιμοποιεῖ παντοῦ τὸ παραγεγραμμένον ἰῶτα, καὶ εἰς τὸ τέλος καὶ μέσα εἰς τὴν λέξιν. Ἔτσι ἀκολουθεῖται ἡ σύγχρονος συνήθεια ἐκδόσεως ἀρχαίων κειμένων, ἰδίως πατυρικῶν, πού τείνει νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς τὰς μεταπολεμικὰς ἐκδόσεις τῆς βιβλιοθήκης Teubner χωρὶς ὅμως νὰ ἔχη κερδίσει πολὺ ἔδαφος. Αὐτὴ ἡ συνήθεια ἀναγκάζει τὸν ἐκδότην νὰ γράψῃ αἴθραις (Αἴ. 213), ἀντὶ αἰθραις (ὅπως σωστὰ αἴξαις στὸ στ. 258), χειροδαίκτη (Αἴ. 219), ἀντὶ -δαίκτη, κτλ., διὰ νὰ μὴ γίνεταὶ σύγχυσις μὲ τὸ παραγεγραμμένον ἰῶτα ἢ μήπως οἱ τύποι μὲ τὰ διαλυτικὰ ἐγράφησαν κατὰ λάθος;

Χωρὶς ἀμφιβολίαν ἡ ἐκδοσις τοῦ Dawe εἶναι μιὰ θετικὴ πρόοδος εἰς τὴν ἐκδοσὶν τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους, δὲν ἔχει ὅμως τὴ σφραγίδα τῆς τελειότητος, πού θὰ τῆς ἐπέτρεπε ν' ἀντικαταστήσῃ τὰς προηγουμένας ἐκδόσεις.

B. Γ. ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ

1. βλ. T. C. W. Stinton, «Pause and Period in the Lyrics of Greek Tragedy», *CQ* 27, 1977, 27—72.

2. βλ. A. M. Dale, *The Lyric Meters of Greek Drama*², Cambridge 1968.